

ACUZA DE FANARIOTISM: ATITUDINI POST-POLITICE ȘI ALTERITĂȚI FICTIVE ÎN STRUCTURAREA IDENTITĂȚII NAȚIONALE ȘI A CULTURII POLITICE LA ROMÂNI

Mihai Chioveanu

“Vitalitatea unei culturi depinde de puterea de a convinge majoritatea devotaților săi că ea reprezintă singura cale în satisfacerea și realizarea aspirațiilor proprii. Puterea ei este cu atât mai mare cu cât reușește să convingă că ficțiunile sale sunt adevăruri” (**Hayden White**)

Prodot politic și istoriografic al luminilor românești petiționare și al intelighenției de formație apuseană, discursul antifanariot își începe cariera de succes în cultura română la granița dintre secolele al XVIII și al XIX-lea¹. Odată cu alegerea Europei, vizualizată acum drept nou pol spiritual și model politic, ideal normativ în construirea propriei modernități, românii înțeleg să se rupă de fanarioți și epoca acestora, de fanariotism și de balastul greu de înlăturat al ideilor și practicilor acestuia. Nu înainte însă de a-l face responsabil pentru toate neîmplinirile lor, învinovățindu-l ca element extern, străin și mai ales aflat la îndemână.

Născut din înfruntarea teoriei cu factorii care împiedică progresul, antifanariotismul are la bază o tehnică discursivă oarecum simplistă, extrem de eficace însă: întreținerea artificială a unei idei pentru a asigura, prin antiteză, vigoarea și succesul alteia. Atitudine fără echivoc față de trecutul imediat și experiențele acestuia, el va beneficia de atmosfera, mitologia și mesianismul generate de (re)descoperirea Europei, de acel amestec de sentimente de inferioritate și superioritate, iluzionare și luciditate, infatuare progandistică, ce va asigura cadrul necesar apariției și mai apoi perpetuării temei.

Discursul politic de secol XIX își dezvăluie astăzi tot mai mult acea interfață metaforică, menită a facilita cultivarea unor intimități destinate a încheia comunități, a cimentea sentimentul apartenenței la acestea. Exaltarea unor idealuri

și inculcarea unor valori comune indivizilor circumscriși unui grup țintă: mândria de neam, fericirea, progresul, etc., obiective de bază ale unor astfel de discursuri sentimentale, va fi promovată în majoritatea cazurilor prin imagini deloc inocente, seducătoare atunci când prind în obiectiv puterea, terifiante atunci când surprind pe nelipsitul inamic - element nenatural și ingredient ideologic absolut necesar.

În Europa sud-estică, schema teoretică de mai sus va duce în primul rând la o schimbare dramatică și radicală a ideii de alteritate. Confrunțați cu imaginea Europei luminilor, cărturarii aflați în spatele 'cortinei de fier' otomane, vor începe a se defini pe ei și ai lor, în mod ostentativ, prin raportare negativă la noua alteritate, cea orientală, reprezentată acum de Poartă. Efect al ciocnirii dintre patriotismul organic, local, și cel organizat, bazat pe loialitatea față de o putere politică externă, această reorientare bruscă se datorează impactului ideologiei revoluționare franceze, deschiderii Chestiunii Orientale și apariției naționalismului ca nouă doctrină și 'motor' al vieții politice europene². După 1821, dorința de a trăi după normele "superioare" ale Europei va duce la respingerea normelor tradiționale, la sfârșitul 'vechiului regim' ca lume altfel organizată, orientată, construită mental. Nici măcar clerul ortodox nu se va putea împotrivi unui astfel de proces geopolitic și ideologic și nici reconcilierii cu Occidentul schismatic. Subordonat noilor structuri politice ale Statului Național, condus de elite progresiv secularizate, acesta va trebui să se supună și să caute protecția noilor autorități³.

Văzută ca premisă necesară și suficientă în procesul occidentalizării, restul fiind în opinia contemporanilor doar o problemă de timp, formarea statului național va duce la triumful neîngrădit al naționalismului, elementul cel mai ușor perceptibil și asimilabil al modelului Occidental. Prin urmare, apelul la arsenalul ideologic occidental va avea însă, din păcate, în vedere doar căutarea unor argumente menite justificării noii puteri. Procesul de maturizare, diferit de cel european, va conferi naționalismului balcanic o natură diferită, restrângându-l la lupta de eliberare ca mijloc exclusiv în forjarea națiunii.

Cazul românesc nu diferă foarte mult de cel al națiunilor sud-est europene. Având în Revoluția Franceză, văzută mai curând drept reper - ca un cutremur, moment al eliberării energiilor naționale - și mai puțin ca model în forjarea unor proiecte proprii, românii vor dezvolta o relație ambiguă, contradictorie, fluctuantă în raport cu idealurile acesteia. Între revoluție și reformism, elitele românești vor construi în jurul ideilor lui 1789 un întreg duel verbal și strategic care să le permită translatarea problemelor și revendicărilor dinspre social spre național și obținerea astfel a recunoașterii propriului lor zel patriotic⁴.

O diferență considerabilă va consta în cazul românesc în înlocuirea alterității otomane cu cea fanariotă, aflată la îndemână și preferată datorită imposibilității sale de a se apăra după 1821. Aflată sub semnul renașterii

naționale și al palingenezei, lipsită de resurse reflexive, sau mai exact de timpul necesar elaborării acestora, Epoca post-fanariotă va da naștere mai puțin unor mari istorici și mai curând unor spirite profetice și reformatoare, cu o dispoziție critică repercutată asupra întregului ansamblu social-politic.

În jurul fanarioților ca element alogen neintegrabil - după încercarea de naturalizare a acestora ca grup circumscris politic, cultural dar și etnic, va urma procesul demonizării lor ca diferiți și purtători de diferit - se va structura un soi de "rasism" imaginar ce va viza după 1821 supraestimarea valorică a grupului generator de discurs. Strategie a limbajului social-politic, joc concret al oricărei modernități, atitudine spontană într-o epocă dominată de spirit polemic și nu analitic, constituirea subiectului nostru la nivelul unei ideologii dezvoltată ca filologie a tranziției, va fi cu atât mai ușor de operat cu cât fanarioților li se "impune" necomunicarea și dispersia în mișcările naționale.

Antifanariotismul va prelua din discursul revoluționar francez imagini de tipul degradării instituționale, incapacității politice, indiferenței în administrație, corupției, cinismului etc. Acest "ancient regime" fanariot va fi surprins în dimensiunile sale psihologice, culturale, politice, economice proprii, stigmatizat ca sistem și nu individ⁵. Văzut ca răsturnare a ordinii naturale, transformat în argument istoric cu aplicabilitate la condițiile specifice din principate, Fanariotul: domn, boier-dregător, acolit nu se va bucura de nici un fel de recunoaștere⁶. Contribuția sa la construirea modernității românești va fi permanent negată, reformele sale considerate drept negative, învechite, rău profund prin tocmai paleativele mângâietoare aduse. După 1821 și eliminarea regimului fanariot, putem constata în locul relaxării discursului o intensificare a acestuia și transformarea Fanariotului generic în Mit justificator, cu rol de lait-motiv în cadrul dependenței practicii politice de ideologie. Dacă în 1802 doar 12 texte se raportează la subiect, după 1821 avem un număr de 25 de politigrame, pentru ca numărul acestora să crească în timp, la 1848, 1859, etc., adaptându-se nevoilor politice ale momentului. O astfel de evoluție se datorează însă în mare măsură și faptului că, schimbările produse la 1821 nu elimină racilele - nici nu aveau cum să o facă de altfel - și nici conflictele din interiorul societății.

Pentru a putea surmonta anumite praguri valorice și a-și justifica poziția de clasa politică în baza descendenței din vechea aristocrație locală, pentru a îndepărta orice suspiciuni din partea Porții și a supușilor, elitele politice românești vor apela în mod conștient la o diversiune perfect încadrabilă mecanismului țapului ispășitor. 'Ochi pineal' al Imperiului Otoman, expulzat și victimizat, reintegrat postum în manieră simbolică, Fanariotul va permite celorlalți identificarea cu noul în urma privirii în față și contemplării nestingherite a trecutului. Sacrificial, de întemeiere, un astfel de mecanism avea drept prim obiectiv reconcilierea cu ceilalți, cu comunitatea. Elaborarea versiunii sacrificatorului

asupra victimei va compensa în cazul nostru violența fizică printr-o violență de limbaj. Discursul antifanariot al boierimii moldo-valahe, secret fondator al noii clase politice românești, va căpăta astfel totodată dimensiunile unui cult instaurat, al unui perpetuu joc social⁷.

Având drept obiectiv înșelarea violenței și protejarea propriei comunități, sacrificiul - mediere cu o anumită divinitate, în cazul nostru națiunea - presupune deturnarea acesteia către o victimă exterioară, nu străină și nici indiferentă. Funcția socială și eficacitatea actului sacrificial, restaurarea armoniei și unității sociale, depinde însă nu doar de instituționalizarea ritualului ci și de legăturile existente între victimă și călău⁸.

Odată cu epoca Regulamentelor Organice discursul antifanariot al moldo-valahilor va ieși din sfera politicului pentru a intra - nu definitiv și irevocabil - în istoriografie și reține astfel emiterea primelor judecăți de valoare și ajunge la o primă "obiectivizare" a problemei în paralel cu trecerea de la spiritul exclusiv polemic la cel analitic⁹. "Fostul guvernământ grec", "turco-fanarioții" sau "grecii-fanarioți" - Ioan Tăutu face primul la noi distincția între aceștia și restul națiunii elene - rămân însă un punct de atracție și lait-motiv pentru reformatorii epocii, ce vor da o primă finalizare modelului de Fanariot în politografie. Menținând imaginea negativă a epocii - în 1847 Dimitrie Brătianu o considera momentul negării, al dispariției națiunii române prin întuneric și izolare -, aceștia vor încerca prin intermediul fanarioților să anatimizeze aristocrația conservatoare, să explice contextului socio-politic al epocii lor și astfel să argumenteze necesitatea reformelor. Modelul constituit acum va persista până în secolul XX când, un Ștefan Zellețiu folosește etichete la fel de injurioase în "Nașterea burgheziei la romani"¹⁰.

În a doua jumătate a secolului XIX, Fanariotul reprezenta deja o etichetă descriptivă folosită în identificarea unor secvențe tipice, o metaforă necesară sublinierii unor recurențe, aprehendării la nivelul textului a unui întreg mănunchi de caractere sau atribute. Formularea lui ca artefact literar trebuie analizată la nivelul lui 1848, când subiectul va înregistra în istoriografie și politografie un nou moment de vârf.

Dacă la nivelul secolelor XVII și XVIII și începutul lui XIX problema regimului fanariot era pusă de aristocrația autohtonă, prin prisma puterii, în termenii hegemoniei prin rezistență, a controlului social și păstrării echilibrului prin eliminarea exceselor, în perioada pașoptistă ea se va pune în cei ai hegemoniei prin persuasiune. Reprezentanții de marcă ai mișcării vor apela la numeroasele corective prin intermediul violenței simbolice a limbajului, corective cu destinație precisă. Discursul antifanariot va reprezenta pentru ei calea indirectă de a afirma și impune, legitima ca singură normalitate, un anumit set de valori.

Presăți continuu de ideea “monitorizării” de către cel ales a fi garant, arbitru, mentor și autoritate - “Europa e cu ochii pe noi” -, pașoptiștii se vor confrunta în același timp cu drama intelectualului pus în fața unei realități dure : defăimarea Patriei. Obligați să formuleze rapid un răspuns și să elimine obiectul criticii, să suprimă în mod radical cauzele acestei defăimări, istoricii pașoptiști - mai ales aceștia - vor adapta problematica fanariotă nu doar la dimensiunile naționalismului cultural, deja cunoscute și uzitate, ci și la cele ale naționalismului politic¹¹. Ceea ce mai târziu le va atrage vii critici din partea lui N. Iorga, partizan al naționalismului cultural și ideii de regenerare morală prin păstrarea continuă a raporturilor cu elementul tradițional, organic.

În jurul lui 1840 în Europa de Est naționalismul reprezenta încă un lux pe care și-l puteau permite doar câțiva tineri poeți , filologi, istorici, porniți, sub imboldul romantismului, în căutarea pedegreei proprii comunității, a identității lingvistice, istorice și culturale a acesteia¹². După 1848 însă fenomenul va lua amploare, transformându-se în scurt timp din elită în demotic. O astfel de evoluție, extrem de rapidă, datorată dorinței de a reduce din handicapul cronologic față de Occident cât și competiției agresive pentru câștigarea prestigiului în zonă, va avea ca prim rezultat iubirea de a trăi prin ura de ‘celălalt’. Colectivitatea națională, devenită sacrosantă, își va formula utopia maximă sub forma emancipării rapide și radicale de sub acțiunile malefice ale străinului. Xenofobia, lipsa toleranței, respingerea oricărui cosmopolitism vor viza nu doar minoritățile etnice existente ci absolut toate formele de alteritate.

Momentul se dovedea a fi la fel de prielnic pentru ideologia națională a moldo-valahilor - structurată ca peste tot de altfel în baza ideii de regenerare, redeșteptare, purificare a istoriei de sub acțiunile străinilor¹³. Discursul despre fanarioți și epoca lor - alteritate depersonificată și despațializată, respectiv moment al declinului final, perfect identificabil la scara istoriei - va reprezenta pentru istoriografia pașoptistă un ingredient necesar și tehnica complementară perfectă.

Alteritate ambiguă și ubicuă, mai puțin nesuferită și străină decât nobilimea maghiară a fraților transilvăneni, de la care muntenii învață strategia emancipării, fanarioții își vor permanentiza la 1848 rolul de antiteză în cadrul paradigmei naționale moldo-valahe. Reaparitia antifanariotismului în cadrul istoriografiei dar și al discursului politic - încă inseparabile în majoritatea cazurilor - din epoca imediat următoare, marcată de un permanent efort de organizare, instituționalizare, coordonare, proiectare retrospectivă dar și prospectivă; se va datora în mare măsură reușitei limitate a acestui moment revoluționar. Decepția post-revoluționară, urmare a entuziasmului inițial și reîngustării orizontului, va impune efortul reancorării la programul național și reanimării spiritului public, reluarea militantismului politic și istoriografic¹⁴.

A doua parte a secolului al XIX-lea și cea de început de secol XX, reprezintă la nivel european epoca naționalismului birocratic, preocupat de sistematizarea, reproducerea și difuzarea pe cale educațională a ficțiunilor din perioada anterioară. În alte cuvinte, epoca construirii identității sub forma diferenței de ceilalți, a legitimării națiunii în forma autoconstrucției abisale prin promovarea continuă a unor clișee până la închiderea completă a cercului și a transferului de identitate națională creată de guvernanți spre mase în momentul în care acestea încep să capete importanță în plan politic¹⁵.

În secolul 19, majoritatea guvernelor și organizațiilor politice europene s-au arătat preocupate de abilitatea școlii de a modela modul de gândire al individului asupra lui și a celorlalți pentru a-și putea astfel imagina și articula propria comunitate. De aici preocuparea permanentă statului în elaborarea unor sisteme educaționale și programe cu obiective precise, într-o epocă în care cartea școlară, mai ales cea de istorie, reprezenta mijlocul cel mai eficient și ieftin de difuzare a unui set de valori esențiale în socializarea viitorilor adulți¹⁶.

Menite "să... deie țării bărbați morali, iubitori de dreptate și de adevăr, și mai presus de toate buni patrioți", manualele de istorie, vor oferi românilor, mai ales după anii 60' și 70' ai secolului trecut, o serie de portrete model cu care să se identifice și antimodele, am completa noi, în antiteză cu care să se autodefinească¹⁷.

Element de bază al vulgatei etno-naționale, încadrat procesului de transformare a unei etnii în națiune prin intermediul culturii politizate, manualul școlar de istorie va impune 'memoriei' membrilor comunității o selecție și clasificare riguroasă a miturilor¹⁸. Exprimate în forma unor artefacte literare, aceste mituri vor contribui la conferirea unui sens al stabilității și înrădăcinării, al distincției, al continuității și unității prin memorie, destin și misiune a națiunii. În cazul românesc, Fanariotul ca mit negativ se va dovedi perfect adaptabil unei astfel de scheme generale, contribuind la structurarea unor caracteristici de bază ale identității naționale: bun creștin, bun cetățean, bun român.

Nașterea unei națiuni implică angajarea unui sistem educațional care să producă inteligenție, învățători capabili să propage în masă idei, sisteme de valori, credințe. Precondiția educației nefiind doar una de ordin economic, mașina educațională are drept prim obiectiv transformarea naționalismului în formă naturală de loialitate politică, și asta nu doar în baza sentimentalismului și mitologiei fondatoare. Necesitățile de ordin practic, obiective și deci recunoscute, joacă în acest caz un rol la fel de important¹⁹. Dintr-o perspectivă dublu singularizată, cea a cazului românesc, în interiorul căreia ia naștere și se difuzează antifanariotismul, paradigma de mai sus își găsește materializarea perfectă.

În doctrina naționalistă limba, rasa, cultura, uneori religia, constituie elemente definitorii ale națiunii ca entitate primordială. Doctrină comprehensivă ce conduce către un stil politic distinct, naționalismul preia drept componente esențiale patriotismul și xenofobia, fără a se confunda însă cu acestea. Înțelegerea ca afecțiune față de propria țară sau propriul grup, loialitate față de instituții, zel în apărarea propriilor valori, etc., respectiv ca sentiment al respingerii străinului, marginalului de orice natură și condiție, cu refuzul de a-l admite în propriul grup, cele două vor avea priză mai ales în cazul statelor, al societăților, a căror inteligenție formată în spiritul luminilor și al romantismului, s-a arătat predispusă spre mișcări ostentative îndreptate împotriva celor identificați drept potențial dușmani - inclusiv al dușmanului născut în cadrul conflictului între generații.

Trăsăturile de mai sus par a intra perfect în logica naționalismelor est europene, definite drept birocratice precum în cazul României, Greciei, Turciei și mai puțin în cazul celor de tip burghez (Cehia) sau aristocratic (Polonia, Ungaria)²⁰. Revoluționar prin caracteristicile sale: constituționalism, anticlericalism, orientare egalitară, acest tip de naționalism are ca obiectiv principal transferul de suveranitate dinspre elite spre mase - vorbind în numele acestora fără însă a le defini și implica efectiv.

Astfel de atitudini și reacții, specifice arealului sus amintit, au drept principală cauză întârzierea, decalajul față de Occident, imposibilitatea de a regla la nivelul modernității și conform cerințelor acesteia relațiile dintre stat și societate²¹. Deși preiau la jumătatea lui XIX un întreg set de valori politice și instituții dezvoltate în baza modelului occidental, societățile sud-est europene vor da naștere - aparent în mod paradoxal - unui tip de stat diferit prin concepțiile sale asupra exercitării puterii și a surselor generatoare de legitimitate²². Fapt datorat, probabil, în mare măsură, experienței dominației străine, slăbirii sau distrugerii de către aceasta a instituțiilor native, având drept prim efect atenuarea și uneori deformarea experienței politice locale. Dependența prelungită față de un centru hegemonic extern aflându-se la originile etatismului, a ulterioarei puteri discreționare a statului și absenței oricărui control din partea societății.

Singura opoziție sesizabilă la nivelul unor astfel de societăți o reprezintă cea dintre cele două mari grupări generatoare de idei și valori alternative din interiorul inteligenței, dintre cei ce se ocupa de administrarea acestora și cei ce se autodefinesc drept substitut și chintesență a opoziției. Plasați în slujba sistemului, cu rol în susținerea teologică și teleologică a acestuia, transformați în nouă elită politică și rupți de marea masă a proletariatului intelectual, acest grup de indivizi, cu superioritate conferită de organizarea birocratică, ajung să impună drept sistem propria lor dictatură, *efendia*²³. Folosindu-se în menținerea acestei stări de lucru nu doar de pozițiile ocupate în cadrul statului și deci a pârgurilor de

putere, ci și de ingrediente precum mitul complotului interior - cu rol în co-interesarea populației și atragerea ei prin crearea sentimentului de instabilitate și insecuritate -, irealismul - menit a regrupa clientele și anima spectacolul politic prin apelul la teme cunoscute, cu rol în eliminarea adversarului - și liftingul - înțeles aici ca apel la ideologiile anterior formulate²⁴.

Efectul în timp al unui astfel de intervenționism, al acaparării de către stat a tuturor filierelor educaționale va fi crearea unor noi elite politice și intelectuale, cu superioritate afirmată în baza doctrinei asimilate și nu în originea socială, elite ce impun ideologiei rolul de păstrător al coerenței unui grup în jurul statului prin afirmarea și protejarea unei identități specifice acestui grup, conferind celorlalți identități virtuale.

În cazul românesc (moldo-valah) o situație asemănătoare poate fi sesizată mai ales după 1859, în condițiile în care guvernul aflat la putere devine liderul unic și incontestabil al mișcării naționale, sprijinit de o birocrație menită a-i justifica acțiunile și omisiunile și condamna orice opoziție ca nepatriotică. Identificând naționalismul cu națiunea, statul, politica guvernului și aflând în sloganul iredentist și xenofob singurul element comun și convenabil tuturor, intelighenția românească va da naștere unui naționalism de tip etnic - în baza criteriului descendenței, al recunoașterii individului prin origini fictive sau reale, în care achiziționarea culturii vernaculare și a etnoistoriei reprezintă o obligație politică și un test de loialitate pentru toți membrii comunității²⁵.

Transformarea elitei moldo-valahe din aristocratică în birocratică în prima jumătate a lui XIX reprezintă urmarea directă și firească a unui întreg proces de reorganizare și instituționalizare a vieții politice²⁶. Sesizabilă mai ales după 1848 și mai apoi 1859, spargerea eclecticismului anterior și formarea unei noi clase de politicieni, produsă în urma transferului de autoritate și responsabilitate dinspre grupul politic tradițional spre noii reprezentanți ai națiunii, se datorează nu doar occidentalizării și imposibilității aristocrației de a perpetua transmiterea ereditară a puterii. Un factor de maximă importanță în operarea unei astfel de mutații l-a constituit poziția rigidă, viziunea împietrită a boierimii în momente de cotitură : 1821, 1831-1832, 1848, față de problema accesului la putere a celorlalți. Aflată în imposibilitatea găsirii și aplicării unei soluții convenabile, constrânsă timp îndelungat la un rol minor, nevoită să-și dedice toate eforturile precizării și afirmării propriei identități, intelighenția românească, mai ales cea de origine nearistocrată, va continua să perpetueze atitudini și discursuri inițiale și atunci când acest lucru nu va mai fi necesar. Absorbită de ideea afirmării propriei identități ea va ajunge să transporte în timp polemici, etichete, construcții culturale de început, sărăcindu-și astfel de multe ori orizontul propriu.

Într-un astfel de context acuza de fanarism se va dovedi o armă politică perfectă, menită a atrage cel puțin atenția asupra individului sau grupului astfel

etichetat. Fetișizarea subiectului inițial, reducionism inevitabil cu fixație pe formă prin eludarea fondului, aceasta va juca un rol esențial în cadrul polemicilor politice, în stigmatizarea irevocabilă a adversarului, simplul apel la ficțiunea fanariotă reușind asigurarea succesului deplin. Argument cu putere de convingere, antifanariotismul va reuși punerea în valoare a discursului prin prezentarea unei idei sub forma alteia mai frapantă și mai cunoscută.

Perceput ca model negativ al străinului din interior, alături de cel al alterității externe - turcul, păgân și invadator, polonul, arogant, maghiarul asupritor, rusul etc., grecul fanariot va marca timp de un secol și jumătate politigrafia românească. Discursul antimonarhic face adesea apel la cel antifanariot, fie și numai prin trasarea unor paralele și îngroșarea unor detalii extrase din context. La fel stau lucrurile și în cazul antisemitismului unde, gazetarul Eminescu se simte obligat să facă apel la paradigma antifanariotă și antigrecească, mult mai relevantă și cunoscută, pentru a da vigoare și a asigura astfel priza necesară discursului antisemit²⁷. Situația rămâne neschimbată și în perioada interbelică când un Nicolae Davidescu, reprezentant al ideologiei de dreapta înțelege să-l eticheteze pe "grecul" I. L. Caragiale, "greșă respinsă de spiritul românesc" drept "ultimul ocupant fanariot al României", reproșându-i mai ales lipsa de patriotism și recunoștință, cinismul viziunii asupra viitorului națiunii. Tot prin intermediul fanarioților I. G. Duca se va raporta la boierimea moldo-valahă conservatoare, "*plină de atavisme și moravuri fanarioto-bizantine.. împănată de beizadele invidioase și inconsolabile... veche clasă politică... cu obiceiul de a se plânge la străini.*", și tot în perioada interbelică și în cu totul alt context, preocupat de eliberarea serviciilor statului de sub domnia experților străini, M. Manoilescu îi numea pe aceștia noii fanarioți, vinovați de încătușarea intelectuală a Occidentului asupra gândirii economice românești.

Rolul esențial al oricărei ideologii este acela de a difuza convingeri dincolo de grupul părinților fondatori, de a se transforma în credo al unui întreg grup, de a-și perpetua energia inițială dincolo de momentul efervescenței și de a readuce în memoria socială actului inaugural, indiferent de imagine și interpretările noi apărute în timp, dincolo de tranziția sa dinspre mobilizator spre justificator²⁸.

"*A rămâne orfani de ideologii este ceva firesc, ca și a rămâne orfani de părinți, este un moment dureros, care nu comportă însă desacralizarea tatălui pierdut, deoarece aceasta nu înseamnă separarea de învățămintele sale.*" (Claudio Magris). Paradigma antifanariotă, componentă moldo-valahă a ideologiei naționale românești se subsumează perfect celor de mai sus. Fapt demonstrat de reapariția sa în ultimii ani în cadrul discursului politic pe fondul recrudescenței naționalismului etnic, de masă, în Europa post-comunistă, efect prim al creării sau mai exact al recreării etnicității ca sursă majoră în mobilizarea maselor și susținerea unor cariere politice²⁹. Sol fertil pentru birocrații și

inteligenții, naționalismul actual din România privit în lipsa unor alternative ideologice serioase drept singura fantezie a Salvării, caută din nou țapi ispășitori în rândul minorităților, al maghiarilor, romilor, evreilor; reproșând acestora nu doar comunizarea României ci și instabilitatea politică internă, corupția, nepotismul, proasta guvernare. Alături de aceste alterități etnice, fanariotul ca alteritate mult mai complexă continuă să-și joace nestingherit rolul. Un exemplu elocvent l-ar putea constitui raportarea la fanarioți a discursurilor practicate de trei oameni politici cu ocazia Moțiunii simple a grâului din vara lui 1995. *“Așa o corupție nu a existat în România nici pe vremea fanarioților”* afirma Corneliu Coposu (cotidianul Ziua, 11 septembrie). A doua zi, într-o intervenție în Camera Deputaților-transmisă la radio - Varujan Vosganian vorbea despre *“politica guvernului mai negativă decât cea fanariotă...”*, pentru ca în ultima zi a dezbaterilor, un reprezentant al coaliției la putere (C. V. Tudor) să condamne politica unui guvern anterior în aceeași termeni *“în timpul domniei fanariote a lui Petre Roman...”*. Un an mai târziu, pe 17 iulie 1996 România liberă alegea drept titlu al rubricii sale *“Guvernul-oglină a cititorilor”* declarația deloc inocentă a unui funcționar: *“Nici fanarioții, care erau străini, n-au jupuit țara atât de mult în atât de scurt timp”*.

Am putea pune astfel de reacții în seama faptului că, în general, discursul politic angajează un limbaj de o mare generalitate teoretică, cu apel masiv la simboluri și tradiții și mai puțin la coerența rațională, la persuasiunea gândirii și argumentului, etc. Mai ales dacă ținem cont de faptul că unul din sensurile actuale ale politicului - alături de definiția tipică, a activității direcționate de guvern sau de alte autorități și de cel al relațiilor de putere în sens general și strategiilor menite păstrării sau contestării acesteia - îl reprezintă cel al aplicării unor practici cu rol în reproducerea sau provocarea ideologiei.

Referindu-se la problema fenomenului modernizării în societatea românească, problemă aflată în atingere cu subiectul nostru, Alexandru Zub afirma că o temă poate fi la modă, cu obsesii și ticuri, discursul asupra ei fiind plin de sinuozități și capcane atunci când în emiterea unor opinii pro sau contra trebuie să ținem cont și de existența unei mize politice majore.

Menite a suplini lipsa acută a unor criterii viabile, necesare autodefinitorii pozitive și autentificării generatorilor de discurs, create și mai apoi întreținute artificial de-a lungul secolului al XIX-lea, acestea își vor permanentiza în timp rolul de praguri valorice indispensabile. Simboluri cu valoare arhetipală, ele vor ajuta pe români să identifice și să exprime succint, prin limbaj, Veacul considerat drept cel mai întunecat al istoriei lor și în același timp, prin antiteză, să-l definească pe cel următor drept moment al Redesteptării lor Naționale. Putativă prin definiție, identitatea națională a românilor - invariant al istoriei lor în

momentele ei cruciale și deci continuu redefinibilă - va descoperi în Fanariot condiția nedorită, opusă oricăror deziderate.

1 Avem aici în vedere faptul că termenul de fanariot intră în circulație abia la sfârșitul secolului XVI pentru a deveni popular abia după apariția în 1824 la Marsilia a lucrării "Essai sur le Phanariotes" a lui Marc Zallony. Până la aceea dată formula preferată este exclusiv cea de grec țarigrădean la moldo-valahi și grec din Fanar la călătorii occidentali. În cazul principatelor nord-dunărene, apelul la o culpabilă alteritate fanariotă se produce și pe fondul imposibilității de a mai apela la cea anterioară, greacă, reprezentantă a națiunii surori și atât de intim amalgamată cu aristocrația pământească încât în 1821 patriotul și primul domn pământean Grigore Ghica își declină în față pământenilor capacitatea de a trasa o linie de demarcație între cele două grupări rivale.

2 Stephane Yerasimos, *Questions d'Orient. Frontieres et minorites des Balkans au Caucase*, Edition la Decouverte, Paris, 1993, p. 12-13. Timp de mai bine de un secol problema imperiului Otoman, în descompunere, va reprezenta un punct de interes pentru cancelariile din Occident, preocupate de apariția noilor state naționale în Balcani.

3 *Ibidem*, p.17-19

4 Alexandru Zub, *La sfârșit de ciclu. Despre impactul Revoluției Franceze*, Institutul European, Iași, 1994, p. 53-55.

5 Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, Colecția istorică Ion Dumitriu Verlag, München, 1987, p. 62.

6 *Ibidem*, p. 351-353

7 Luca Pițu, "Alteritate și strategie: excursuri etnologice", în *Cultura și societate*, coord. Al. Zub, Ed. Științifică, București, 1991, p. 462-467.

8 Rene Girard, *Violența și sacralul*, Ed. Nemira, București, 1995, p. 11-13 și 14-18

9 Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 63.

10 Interesant este faptul că la Eminescu întâlnim, în paralel cu un virulent discurs antifanariot, martirizarea și încadrarea între eroii neamului - ce-i drept justificată - a unuia dintre reprezentanții acestui regim, a lui Grigore al III-lea Ghica. Semn clar că în acel moment avem de-a face cu un model în înțelesul actual, acceptat de sociologie - cel al unei definiții preliminare, construcție intelectuală cu simplificarea voită a realității în vederea unei înțelegeri mai ușoare a acesteia, cu rol în conferirea de coerență unei narațiuni în condițiile în care aceasta nu poate să surprindă toate elementele modelului. Pentru o definiție a modelului vezi Peter Burke, *History and Social Theory*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, p. 31-32

11 Pentru o definiție a naționalismului cultural și a celui politic ca tipuri distincte de naționalism, cu strategii divergente, diferit articulate, aflate în competiție în impunerea propriului concept de națiune vezi. A. D. Smith & J. Hutchinson, *Nationalism*, Oxford University Press, New York, 1994, p. 123-124.

- 12 Philip. Longworth, *The Making of Eastern Europe*, The MacMillan Press, L.T.D, 1992, p. 140-147.
- 13 Henry Harris, *Identity*, Clarendon Press Oxford, 1995; A. D. SMITH, op. cit., p. 140-142.
- 14 Alexandru. Zub, *De la istoria critică la criticism*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1985, p. 38.
- 15 Această fază, a doua, va fi urmată de cea ultimă, extremă, a ingineriei naționale, a construcției națiunii ca imagine codificată cu eliminarea definitivă și totală a alterității și minorităților scăpate anterior, de corectură finală a utopiei naționale
- 16 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1983 și Jean Lecuir, *Enseigner l'histoire. De manuels a la memoire*, Berna, 1984, p. 121.
- 17 Mirela Luminița Murgescu, "Galeria națională de personaje istorice în manualele de istorie din școala primară", în *Mituri istorice românești*, coord. L. Boia, Ed. Universității București, 1995, p. 32-33.
- 18 A. D. Smith, "The Formation of National Identity", în *Identity*, Ed. Henry Harris, Clarendon Press-Oxford, 1995, p. 137-139
- 19 A. D. Smith & T. Hutchinson, op.cit., p. 56
- 20 Peter Sugar, *Nationalism in Eastern Europe*, London 1980, p. 171-172.
- 21 George Schopflin, *Politics in Eastern Europe (1945-1992)*, Blackwell Oxford & Cambridge University, U.S.A., 1993, p. 5.
- 22 *Ibidem*, p.6
- 23 Yves Lecerf et Edouard Parker, *Les dictatures d' intelligentias*, Presses Universitaires de France, 1987
- 24 *Ibidem*, p. 18-20
- 25 A. D. Smith, "The Formation of National Identity", p. 150-152. Spre deosebire de naționalismul civilizat sau cel pluri-național, cu atitudine diferită față de minorități și străini, cel etnic nu ține cont de criteriul rezidenței, loialitate civică și posibilitatea acestora de a participa la cultura publică și a-și câștiga cetățenia prin și odată cu acceptarea sistemului de valori al cetății.
- 26 Elena Siupiur, *Les intellectuels roumains du XIXe siecle et la reorganisation de la classe politique et du systeme institutionnel*, Revue Roumaine d'Histoire, ian-iun, 1995, nr. 1-2, p. 75.
- 27 Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema evreiască. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 25-31.
- 28 Paul Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 204.
- 29 Vladimir Tismăneanu, "Fantasies of Salvation" în *Envisioning Eastern Europe*, Ed. Mike Douglas, Ann Arbor Press, 1994.